

פְנוּ דָרֶךְ הֵי

**בעניין מצות פינוי עצמות
לצורך בניית כביש לירושלים**

נכתב בעה"י ע"י

יצחק ברנד

מח"ס בריתי יצחק על גרות ועירובין, פתיות שערי העיר, ביום הראשון תשביתו, בנדוי
שלום ואמת, שוב אשוב אליו, אישור החורת שטחים, חסיבות הארץ חמדה, תיקוני שבת
כהלכתו, גרמא במעשה, חותם תכלת, חזוצרות מלחמה, קדושת הארץ באילת ובגולן צפון,
חכמתנו גוש קטיף, הקמת ממשלה תורה, להוציאו בעלנו מפיו, יום או חילצה, לא ישבו
בארכך, ושפלו אנשים יקים עליה

כתובת המחבר

ת.ד. 906

עמנואל, 44845

טל. 09-7922460

מפתח

א) ציורים שאסור לפנות קבר

ב) ציורים שਮותר לפנות

א) לקבור בקבורת אבותינו

ב) לקבור בארץ ישראל

ג) התנו ע"מ לפנות

ד) איינו משתמר

ה) אם יש מנהג לקבור במחומות

ו) קבר המזיק את הרבים,

ז) קבר הסמוך לעיר נ' אמות והעיר מקפת אותו משני רוחות

ח) ואם יש הסכמת בני העיר אפילו ביוטר מ'

ט) אם העיר מקיף מג' רוחות,

ג) הרחבה בדיון קבר שהקיפו העיר מב' ונ' וד' רוחות

ד) הרחבה בדיון הסכמת בני העיר לפניו קבר

ה) שאלת ז' טובי העיר למורה הוראה

ו) במצבה לבנות כבישים ישראלים

ז) מצות הנביא לבנות דרך ישר ומהירות לירושלים

ח) חילוק בין חטוטי שכבי ובין פינוי עצומות

ט) סיכום

א) ציורים שאסוד לפנות קבר

אסור לפנות לקבר אחר אפילו מבזוי למכובד (שו"ע ס' שס"ג סע' א)

ב) ציורים שਮותר לפנות

א) לקבר בקבורת אבותינו (שם)

ב) לקבר בארץ ישראל (שם)

ג) התנו ע"מ לפנות (שם)

ד) איינו משתمر (שם)

ה) אם יש מנהג לקבר במחומות בארון עד שתיעכל הבשר ואח"כ מלקטין עצמות וקוברין אותו בארון (שם סע' ד', ועי' חז"א אהלות כב לב)

ו) קבר המזיק את הרבים, בין אם הקבר קדום ובין אם הדרך קדום (שם ס"ד סע' ה') וע' בחז"א אהלות ס' כב ס"ק כו שמסתפק اي איררי באופן שא"א לזהר ובודאי יכשלו בו רבים או דמפני דוחק הרבים שיצטרכו לבקש דרך אחרת שרי לפנות

ז) קבר הסמוך לעיר והעיר מקפת אותו משני רוחות ונמצא בתוך נ' אמה של העיר, ולפי התוספთא ואבל רבתי, ולפי הירושלמי בתוקע' אמה ושורטים), (תוספთא ב"ב פ"א דין ז, ירושלמי ניר פ"ט הל' ג', אבל רבתי (שمحות פ"יד, רמב"ם פ"ז מהל' בית הבחירה הל' י"ג, רמב"י תורה האדם דף קכ"א, ב"י י"ד ס' שס"ד

דין זה העמיד הרמב"ם בעי"ירות המקופות חומה והרמב"ן בתורת האדם שבכל עיר מותר לפנות ואבל חמוץ פ' י"ד) והירושלמי והתוספთא שהיא המקור לדין זה, שלא הזוכר שם כלל בת' ערי חומה אלא סתם עיר, וע' בערך השולchan העתיד הל' בית המקדש ס' י"ד אותן כא, שמכח קושיה זו כתוב גם כונת הרמב"ם בכל העיר רק שהעמיד אותו בבתי ערי חומה ע"ש ועי' בפתחו של הרמב"ם פרנקל שם כל הספרים שכ"כ ואין ת"י) וכ"כ בפס Kotot היב"י שם דאיירி בכל עיר

ח) ואם יש הסכמת בני העיר אפילו ביוטר מני' וע' אמה מותר לפנות (רמב"ם שם)

ט) לפי הירושלמי, אם העיר מקיף מג' רוחות, מפינים אף ברוחוק מע' אמה (וכ"פ היב"י ס' שס"ד) אולם בזיה הרמב"ם חולק ע"פ התוספთא, ומתייר רק כשיסכימו בני העיר

ג) הרחבה בדין קבר שהקיפו העיר מב' וג' וד' רוחות

יש לעין אם מותר לכתילה להרחיב העיר עד שמתקרב לקבר ויצטרך לפנותו,

הנה מן התוספთא, הירושלמי ואבל רבתי מפורש שמותר, ולהתוספთא קבר שהקיפו העיר בין מרבע רוחות בין משלש רוחות בין שתי רוחות זו נגד זו, יותר מחמשים אמה לכאן ומחמשים אמה לכאן אין מפנין אותו, פחות מכאן מפנין אותו, כל קברות מתפנין חוץ מכבת המלך ומכבת הנביא רבי עקיבא אומר אף קבר המלך וכבת הנביא מתפנין, אמרו לו והלא קבר בית דוד וכבת חולדת הנביאה היו בירושלים ולא נגע בהן אנשים, אמר להם ממש ראייה, מחלוקת הייתה להן והיתה מוציאה טומאה לנחל קדרון

הנה ממה שכתוב סתמא קבר שהקיפו העיר, משמע שזה היה בהיתר דלאו בראשי עסקינו, אף שזו סיבה שלבסטוף יצטרכו לפנות קברים,

והראייה יותר חזקה היא ממה שחלקו על דין של קברי מלך ונביא, ושאר קברים היו מפניהם,

פנו דרך ה'

ואירוי שמתמחילה קברו אותן מוחוץ לעיר שהרי אירוי בירושלים שאין קברים בתוך העיר ואח"כ הגדילו העיר והוצרכו לפנות הקברים, וזה פינו כל הקברים חוץ מקרים המלכים והגבאים, וכ"כ בתשובה מהר"ט ח"ב ס' לו, אלמא שמוטר להרחיב העיר, ואין לחוש שע"ז יצטרכו לפנות הקברים,

והסיבה לזה שMOTEER להרחיב העיר, אף שהיגרום לפינוי הקבר, משומ שצרכי העיר החיים דוחין צרכי המתים, ועיקר איסור פינוי המת הוא רק איסור דרבנן, כמו שתכתב הפתוחה תשובה יו"ד ס' שס"ד ס"ק ד', וכנראה טעמו שחו"ל התירו לפנות בכל הנ"ל, ואפילו לכבודו של המת, וקשה לתאר הייתרים אלו אילו היה כאן איסור תורה,

וכען זה ע' ב"ב כ"ד: מרחיקם את האילן מן העיר כ"ה אמה ובחדרוב ושיקמה נ' אמה ואם העיר קדמה קוצץ ואיינו נוטן דמים האילן קודם, קוצץ ונוטן דמים וזה ג"כ פשוטות המשנה שMOTEER לבנות או להרחיב העיר אף שהיגרום אח"כ בזכות היחיד שיצטרך ל��וצץ האילן, וכן יש כאן בעיה של בל תשחית אם הוא אילן מאכל (המשנה א"יר כי גם בחורב ושיקמה שהם אילן מאכל, ע' כ"ה הל' מלכים פ"ו הל' ח' על הרמב"ם אם היה מזיק את אחרים), מ"מ צרכי העיר דוחין כל זה, וגם אין כאן בלא תשחית שיש כאן תועלות ממשום נוי העיר של ארץ ישראל מבואר בגמ', וגם זה כולל ברמב"ם של מזיק את אחרים, דהיינו שמייק נוי העיר וכן בגמ' שם קורא נוי העיר הזיקא דרביטים כי שלומד רק חומר איסור של בל תשחית ואיינו לומד וחשוב ישוב ארץ ישראל לפחות בצד החזיות של, קשה לו להסביר איך ידחה נוי ארץ ישראל את איסור בל תשחית של אילן מאכל, אולי כך הוא הדין שזכה לא נחש השחתה ואין כאן מה להרהר אחר זה, וכן לעניין איסור פינוי קבר, הוא נדחה מפני דברים יותר חשובים כגון הרחבת העיר

ד) הרחבה בדין הסכמת בני העיר לפינוי קבר

וז"ל הרמב"ם פ"ז מהל' בית הבחירה ע"ירות המוקפת הומה מקודשות משאר הארץ ששליחין מתוכן את המצוועין ואין קבורין את המת בתוכן עד שירצוו שבעה טוביה העיר או כל אנשי העיר, ואם יצא המת חוץ לעיר אין מהוירין אותו לתוכה אע"פ שרצוו כלל לחוירו: רצvo בני העיר להוציא קבר מן המדיינה מפנין אותו, וכל הקברות מפנין חוץ מכך נבייא או מלך, קבר שהחיקתו העיר בין מרבע רוחותיו בין משתי רוחות זו כנגד זו, אם היה ביןו ובין העיר יותר מחייבים אמה לבאן אין מפנין אותו עד שירצוו כלל, פחות מכאן מפנין אותו

וכבר כתבנו בשם הערכה"ש הל' בית המקדש, פ"ז הל' כא, שע"כ הרמב"ם מדבר בקטיע השני בכל הערים,

הנה מה שתכתב רצvo בני העיר להוציא קבר, וכן מה שתכתב עד שירצוו כלל, פשוטות ה"ה בהסכם ז' טוביה העיר כמו בדין הראשון, וע"ש ב Maheriy קורקס, שתכתב שדין ז' טוביה העיר שתכתב הרמב"ם, אף שבמשנה כתוב רק עד שירצוו, מ"מ הווציא מדין הכללי שז' טוביה העיר עושים רצון העיר, וכל דין של ירצה בני העיר א"ר כי כשאין ז' טוביה העיר

וא"כ אפשר להוציא מזה מה שתכתב בסוף עד שירצוו כל בני העיר, שה"ה ז' טוביה העיר
ויש לעין איך רצון בני העיר יכולם להתריר איסור פינוי עצמות. במקום שהוא רחוק יותר מני
אמה

ואפשר לומר שבאמת קצר מפרייע ג"כ כל קבר שבתוך העיר, משומ הטומאה (שכל דין זה של פינוי עצמות הוא משומ טומאה וכך שהוכיח הב"י מן סיפא של הירושלמי בויקוח של ר"ע וחכמים), רק חז"ל לא קבעו זה היותר פינוי רק אם יסכימו עליו בני העיר, אבל כסיסכימו, מחשבים אותם כסמכות שקובעים שהז מזיק העיר ומוטר להם לפנות, ובתוך נ' אמה קבעו בסוגה שזה מזיק לעיר, ואין צרייך קביעות מיוחדת לזה

ה) שאלת ז' טוביה העיר למורה הוראה

יש לעין כזו' טוביה העיר יש להם שאלה איך להתנהג כשייש לפניהם הנטנקשות בין שתי הלוות, הלכה א' והלכה ב' ויש שני בתים דינים, ב"ד אחד דין תמיד בשני ההלכות ומוטל עליהם כובד שני הדינים, וב"ד השני אינו דין א' אבל דין ב' סילקו כל ההתפקידות בה, ופטלו כל מי שיש לו

פנו דרך ה'

שייכות להלכות אלו, לאיזה ב"ד צריכים לשאול,
ונראה פשוט שצורך לשאול את הב"ד שモטל עליהם שני הדיינים, כי הב"ד השני לא יכול לדון
הדבר כהוגן

הנה בדין של בעיה של פינוי קברים במקום שיש מצות צרכי העיר, ויש התנקשות בין שני
הדיינים, דהיינו בין איסור פינוי קבר ונענין לצרכי העיר, כגון בנין רחובות וכדומה, הוא דבר שכעת
מוTEL על העיריה ועל המדינה, ויש ב"ד אחד בעיר שמתעננת בצלכי העיר ע"י ששולח נציגים להנחלת
העיר והמדינה, ומוצווה לבודחים לענין זה, כדי שהתורה יהיה לה דעתה בכל ענייני העיר
והמדינה, ויש ב"ד שני שמתעננת לכל ענייני העיר והמדינה, ואיסור על אנשיה לשלווח נציגים וכן
לבודחים נציגים לעיריה ולמדינה, וא"כ את מי צריכים אותן ז' טובי העיר לשאול, האם את הב"ד
שמרגש מחויבות לדון בשני ההלכות, או את הב"ד שאינו מרגש שום אחריות רק על הלכה אחת??,
שהלה זו אין כאן מקום לפשוט, ודין בהצגת השאלה

1) במצוות לבנות מבנים ישרים

ע' ב"ק פ: הלקח עיר בארץ כופין אותו ליקח לה דרך מרבע רוחותיה משום ישוב
א"ג. (הובא רמב"ס הל' שכנים פ"ז הל' ב').

ורואים מזה שיש חיוב לראות שאפשר לילכת בא"י בקלות מקום למקום.

ע' מ"ק דף ב' ומתקניין את קילוקי המים שברשות הרבים וחוטאין אותן ומתקניין את הדרכים
ואת הרוחות ואת מקוה המים ועושים כל צרכי ריבים. הובא רמב"ס פ"ז מהל' יו"ט ובשיער אויה ס'
תקמ"ז.

וע"ש בגם' דף ה' יוצאים לקוץ את הדרכים ולתקן את הרוחות ואת האסטרטאות ולמודד את
המקומות וכל מקוה שאין בו מ' סאה מריגלים לתוכה מ' סאה. ומניין שאם לא יצא ועשו כל אלו
שכל דמים שנשפכו שם מעלה עליהם הכתוב כאילו הם שפכים ת"ל והוא עלייך דמים.

ופשוט הוא שענין תיקון הדרכים כולל כל סוגי דרכים ואופני תחבורה שנוהגים באותו תקופה.
שאם רגילים לילכת בחמורים, צריך לתקן הדרכים שראוין לחמורים ואם רגילים לילכת בגמלים, צריך
لتakan לגמלים כמו בפרק נ"ב. וא"כ דשכתי גמלים אמר פטור פושע הוא.

וא"כ בזמןינו שנוהגים במכוניות ובאוטובוסים ובאיירונים, צריך לתקן כל סוגי דרכים כראוי,
כלול בזה תיקון דרכים ראויים למיניות, כולל בנין שדה התעופה מוכן לאירונים כראוי וכל חוקי
התחבורה ומשטרת תנועה. וכן כל מקום הלימודים להפעיל האירונים וכו'

הנה בענין דרכים יש כלל דרך שהוא יותר ישר והוא יותר מהר ופחות מסוכן, ויש היום
לצערינו הרבה תאונות דרכים וכל שעושים יותר רחובות ובעיקר רחובות ישרים ככל האפשר,
מעטעים בזה תאונות דרכים, כי ברוחב עkos אין רואים כ"כ אין להניג, וכן בזמן הנשך יש סכנת
 החלקה, וכך' וכל עניינים אלו הם בכלל מתקנים את הדרכים וכן הם הרבה יותר חשובים מוני העיר
שגם על זה נאמר היזיקא דרבנן כנ"ל ס'ק ג' וכ"ש כאן, וא"כ הכלל ذكر המזיק את הרבים מפנים
(ע' ס'ק ב' אות ו') נאמר בכ"ש על עניין זה

וכן התקציב שמקבלים מן המדינה ומן העירייה לבניין ולתיקון דרכים, צריך לנצל להרבות דרכים,
כי אחד מן הבעיות העיקריות של התאונות דרכים שהמכונית נסעה צפיפות אחד אחר השני וזה
יכול לגרום לתאונות, אולם יש קצת לימוד זכות, שבאמת אין מסתפיק מקום ברחובות, ואין מספיק
רחובות בא"י, וזאת המדינה לפי הסטטיסטיקה, לפי מספר המכונית ולאחרך כל הכבישים, המדינה
הכי צפופה מכל הולמים, וכל הוספה בנין כבישים הוא הצלת נפשות, וא"כ לא להאריך רחובות,
ולעקים אותן, או להגביהו ולהמיכו ע"י מנהרות וגשרים, דמלבד העוקם עצמו שגורם לתאונות, עוד
מעטעים בגין הרחובות ע"י הוספה התקציב העצום לרוחב זה במוקם להוציא עוד רחוב. או שיקחו
התוספה המרובה הזה ממקומות אחר של צרכי ציבור (אין מדובר כאן בתוספה של מיליוןים רק
בתוספה של מיליוןים) וכל זה נקרא יותר לגדר מזיק את הרבים מענין של נוי העיר שכבר נחשב
למזיק את הרבים, וכלו בתוך היתר של מזיק את הרבים וכ"ש כאן, (כל המדינה מלאה קברים, ואם
לאורך כל אלפי קילומטרים של כבישים שנוח לעשו, כשהם מצויים איזה קבר בדרך יטרכו לעשו

פנו דרך ה'

מנהרה או גשר, אין לדבר סוף) וע' למן ס"ק ז' שבסוק מבואר שיש לעשות גשר. א"ו מנהרה רק כזו נוחה להשותת הדרך, ולא שעי"ז יגבייה או ינמיכו הדרך.

ז) מצות הנביא לבנות דרך ישר ומהיר לירושלים

נאמר (ישעה מ, ג) קול קורא במדבר פנו דרך ה' ישרו בערבה מסילה לא-לקינו: כל גיא ינשא וכל הרים וגבעה ישפלו והיה העקב למישור והרכסים לבקעה: ונגלה כבוד ה' וראו כלبشر יהדו כי פי ה' דבר:

וע' רשיי קול, רוח הקודש קורא במדבר, פני דרך ה', דרך ירושלים לשוב גליותיה לתוכה, כל גיא ינשא, וההר ישפל והי דרכּ חלקה ושווה, וגבעה, והרכסים, הרים הסמוכים זה לה ומזרע סמיכתן מורד שביניהם וקוף ואינו מעוקם שהיה נוח ליריד ולעלות, לבקעה, ארץ חלקה ושווה
וא"כ מצוים לנו לבנות כבישים שווים ונוחים לע"ק ירושלים שהוא אפשר להגיע מהר, וזה מה שביא לסייע דקרה ונגלה כבוד ה'

ועכשו אם מפני כבוד המת לקבור אצל אבותינו או בא"י מותר לפנות עצמות, (ע' ס"ק ב' אות א') כ"ש מפני כבוד שמים, ומפני בניין ירושלים וא"כ מה שנאמר פנו דרך ה', ע' במצודות דוד עניין הסרת מכשול הכוונה ג"כ בעניין פינוי עצמות שעומדים בדרך ואין מנחיהם לבנות הכביש המכ' יש שאפשר לעשותו, וזה הנביא מצווה, "פנו דרך ה'", פנו העצמות מפני דרך ה' המוביל לע"ק ירושלים

ח) חילוק בין חוטוטי שכבי ובין פינוי עצמות

ע' יבמות ס"ג: והיתה יד ה' בכם ובאבותיכם (ש"א יב) אמר הרבה בר שמואל זו חוטוטי שכבי וראים מזה שהוא עונש גדול אם מסריטים קבר, ויש לעין איך התירו חז"ל בכל הנך דלעיל לפנות קבר עד שאמרו כל הקברים מתפניהם חוץ מקבר נביא ומלך ולדעת ר"ע אפילו נביא ומלך, אולם נראה שיש הבדל בין חוטוטי שכבי ובין פינוי עצמות, חוטוטי שכבי הינו שמצואים אותן דרך ביוזן, וזרוקים אותן החוצה או שימושם בהן, (כגון בזמנינו במעבדות ר"ל), אולם להעביר קבר למקום למקום כבוד, אין לו שייכות לחוטוטי שכבי, ובכל זאת אסור מדרבן, והתיירו בכל הנך שהתיירו

ט) סיכום

פינוי עצמות כדי לאפשר לעשותות רחוב hei, בפסגת זאב, מותר ומדין קבר המזיק את הרבים, ס"ק א' אותן ו' וס"ק ג' בעניין נוי העיר וכ"ש כאן שנקרה הייך הربים, וכן ע' ס"ק ו בחיווב לבנות רחבות ישרות למגוון התאונות ולאפשר להגיע מהר לירושלים, וכן ס"ק ז' מדין מצות נביא לבניין כבישים לירושלים, וכן בס"ק ב' אות ט' מדין עיר המקיף הקבר מג' רוחות המבוואר בירושלמי ובב"י ס' שס"ג שכהעיר מקיף מג' רוחות, אפילו הקבר רחוק יותר מני אמה (כעת לא הרחובנו בדיין זה) וכן בס"ק ד לפ"י הרמב"ם כשי הסכמה זו טוב העיר מהני אף ברחוק נ' אמה וע' בזה בס"ק ה' שז' טוב העיר צרכיים לשאול אלו לב"ד שטוטל עליהם עליהם כל צרכי העיר, וכן אם יש התנגדות בתוך ז' טוב העיר, לא שייך זה רק אם יש התנגדות אמיתית שדנים מה כאן צרכי העיר, אולם אם באים בטענה בלתי מוצדקת, שיש בפינוי עצמות חומר של חוטוטי שכבי, ומוסיפים לו מר שזה פוגעabis הדת וכיילו כופרים בתחיית המתים ח"ו, ולא יודעים להבחין בין חוטוטי שכבי ובין פינוי עצמות, שח"ל התירו בהרבה מקומות, ע' ס"ק ח', א"כ יש כאן טענות שלא לעניין, ואין להם שייכות לדון בתוך ז' טוב העיר שדנים על צרכי העיר, אפילו אם היו בתוך ז' טוב העיר

ומי שטוטל לבניין כבישים ובפינוי עצמות המUBLICים הכביש מקיים מה שנאמר קול קורא במדבר פנו דרך ה' ישרו בערבה מסילה לא-לקינו: כל גיא ינשא וכל הרים וגבעה ישפלו והיה העקב למישור והרכסים לבקעה: ונגלה כבוד ה' וראו כלبشر יהדו כי פי ה' דבר:

כתב בעה"ת ז' מנחם אב תשנ"ח עמנואל - שם, ציון יוסף הצדיק